

Андрусишин Б. І., Сворак С. Д. Трансформирование понятия “свободы” у политико-правовых традициях средневековой Украины

На основании анализа исторических источников и публикаций украинских и зарубежных историков сквозь призму историко-цивилизационного подхода рассмотрена проблема генезиса и развития “вольностей” украинского народа в историческом контексте трансформации государственных институтов X–XVII веков.

Ключевые слова: Киевская Русь, Галицко-волынское княжество, Литовско-русское государство, политическая система, права, церковь.

Andrusyshyn B. I., Svorak C. D. Transformation of the Definition “the Liberty” in the political-right Traditions of medieval Ukraine.

The article is devoted illumination of the problem of genesis and development “liberties” of people in historical context of the transformation of the state institutions in X–XVII centuries.

Key words: Kievan Rus, Galychyna-Volhynia the state, Litovsko-Ruska the state, political system, social structure, self government, rights, church, consistory.

Білан Н. В.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ЦІННІСНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються теоретичні й емпіричні проблеми та механізм формування ціннісних основ правової свідомості, досліджуються ціннісні основи української правової свідомості, їх природа та місце у низці інших соціальних феноменів.

Ключові слова: цінність, правові цінності, правова свідомість.

Конституція України визнає людину найвищою соціальною цінністю в Україні. В даний час в нашій країні, як і в більшості країн світу, відбувається переоцінка цінностей і здійснюється орієнтація політичного курсу держави на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, відбувається зближення національних правових систем.

Ціннісним змістом пронизане все людське життя. Цінності – серцевина світогляду людини, певний ідеал особистості, міра значущості речей, явищ, подій. Ціннісне ставлення людини до світу, до інших людей, до самої себе є основою формування ціннісних орієнтацій особистості [6; с. 6].

У філософсько-правовому сенсі цінностями є об'єкти, явища, ідеї, суспільні процеси та їх властивості, до яких людина ставиться як до задовольняючих її соціальні потреби, інтереси, бажання, які вона залучає до сфери своєї життєдіяльності. Цінності виступають невід'ємною складовою культури суспільства і віддзеркалюються у свідомості людей [5; с. 7].

Ціннісне сприйняття людьми об'єктів суспільного життя зумовлюється конкретно-історичними умовами розвитку людства, місцем особи, соціальних спільнот у системі певних економічних і соціально-політичних відносин, ступенем розвитку потреб та інтересів людей. За своєю природою і сутністю цінності становлять синтез об'єктивних і суб'єктивних, індивідуальних і соціально-класових, національно-етнічних і

загальнолюдських засад. Вони належать до системи соціально-нормативних, мобілізаційних та інтегративних регуляторів життя, поведінки індивідів, соціальних спільнот і соціуму в цілому, слугують важливим джерелом соціалізації особи, мірою, якою зрештою, вимірюється людське життя.

Трансформація українського суспільства привела до глибоких зрушень в системі цінностей і свідомості дорослих людей, які вимушені проходити етап ресоціалізації, подолання радянських стереотипів, вплив західних і східних культур та відродження національних традицій. В той же час родина, школа, ЗМІ та інші соціальні інституції суттєво вплинули на формування правової свідомості і поведінку їх дітей. Звідси наявність у членів родини різних уявлень про життєві цінності веде до руйнування їх життєвого простору, головним стає приналежність до покоління, а не сімейні традиції і передача духовних цінностей.

Правова свідомість будь-якого суспільства базується на певній системі цінностей. Сформовані під впливом різних чинників, у тому числі і під впливом національної культури суспільства, ці цінності втілюються у свідомості людей, визначають загальний лад їх думок відносно правової системи, устрою держави, майбутнього країни, визначають правову свідомість як таку.

Аксіологія, яка є розділом філософії обґрунтовує систему вищих цінностей та сукупність норм та ідеалів людського життя. По суті, можна говорити про систему цінностей певної особистості, конкретної соціальної групи, класу, суспільства, усього людства.

Аксіологічний напрям у дослідженні правової свідомості ґрунтується на філософському вивченні саме ціннісного аспекту свідомості й дає можливість визначити соціальні основи правової свідомості, об'єктивні властивості її нормативності, духовні й моральні аспекти.

Філософські словники визначають цінність як соціально-філософську категорію, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних витворів для людства, окремого суспільства, народу чи особи на конкретному етапі історичного розвитку. Поняття "цінність" відображає один з найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім природним середовищем та іншими людьми [2].

У філософсько-правовому сенсі цінностями є об'єкти, явища, ідеї, суспільні процеси та їх властивості, до яких людина ставиться як до задовольняючих її соціальні потреби, інтереси, бажання і які вона залучає до сфери своєї життєдіяльності. Цінності виступають невід'ємною складовою культури суспільства і віддзеркалюються у свідомості людей [5; с. 9].

У системі ціннісних координат чи не найважливішими є цінності, які притаманні громадському життю – матеріальні, соціально-політичні та духовні. Кожна з цих ціннісних груп мають свої, лише для них характерні властивості, сукупність яких визначає у кінцевому підсумку рівень розвитку соціуму, ступінь його людськості, тобто світоглядні ідеали і моральні норми, які відображають досвід усього людства і є спільними для усіх людей незалежно від будь-яких відмінностей [5; с. 6].

В свою чергу, правові цінності можна визначити, як гранично загальні орієнтири та ідеали суспільства в правовій сфері, а також правові значущі для даного суспільства соціальні явища, що фіксуються в свідомості людей, і представляють характерну особливість їх загальної життєдіяльності.

Цінності – головна мотиваційна база правової свідомості. Йдеться насамперед про принципи, ідеали, поняття добра й зла, справедливості, щастя, якими керується соціум, група, людина. Саме в системі цінностей відбувається діяльно-зацікавлене ставлення людей до явищ соціальної дійсності, у тому числі й до права. Цінності є суттю людського буття їх втрата сприймається багатьма як особиста трагедія.

Правове життя суспільства не може розвиватися поза моральними категоріями гуманізму і соціальної справедливості, совісті і гідності, добра і зла, свободи і відповідальності. Включення цих моральних принципів і ідеалів в реальні правові відносини є свідченням підвищення моральної цінності права та його подальшого розвитку і удосконалення гуманістичних орієнтацій права. Право і мораль виступають як мірила свободи індивіда, визначають її границі. В українському суспільстві спостерігається дефіцит моральних цінностей, які тісно пов'язані з правовими.

Право і мораль формують еталони і стандарти поведінки, які складають ціннісно-нормативну орієнтацію суспільства. На дію норм моралі впливають соціальні відносини індивідів. Активну роль у вихованні моральної культури особистості відіграє позитивний приклад громадян, який сприяє тому, що вимоги суспільної моралі стають життєвими орієнтирами людини.

Говорячи про ціннісні орієнтації в праві, варто підкреслити вплив релігії щодо їх взаємного функціонування. В релігії, зокрема, відбувається сакралізація ціннісних установок, норм поведінки, які стають непорушними і безумовними. Релігія здатна обґрунтувати соціально значимі цінності, наділяючи їх авторитетом так, що запропоновані нею рішення не можуть бути спростовані жодним чином. Критерії, засновані на релігійному світогляді, виступають як історично виправдані цінності, успадковані протягом тисячолітнього буття. Саме церква увесь час була опорою системи світоглядних і створюваних етнічних цінностей, без яких не могли існувати ані держава, ані нація [3; с. 82].

На жаль, в українському суспільстві спостерігається байдуже ставлення населення до церковних інституцій, ігноруються релігійні норми. Сучасна молодь навіть не орієнтується в сфері релігії, що є наслідком деформації, а потім деградації їх правової свідомості.

Сьогодні постало питання про критерії значущості цінностей. На думку О. Бандурка, таким критерієм є істина. Йдеться про справжні, істинні цінності, що на відміну від хибних, відповідають природі людини, визначають істинні норми її життя. У сучасному світі вибір істинних цінностей життя та їх практичне утвердження стають настільки актуальними,

що від цього залежить не лише конкретний шлях розвитку суспільства, а й можливість його існування. Цінності повинні мати природне джерело. Їх потрібно віднайти шляхом людського пізнання, звернення до експериментального та філософського досвіду людей, саме віднайти, а не винайти, сконструювати або створити [1; с. 88].

Цінності, які складають ядро правової свідомості, є базовими цінностями. Вони – найбільш значущі і впливають на правову поведінку, обґрунтовують сенс правових явищ і процесів. Вони є системостворюючим елементом правової свідомості, характеризують її як таку. Правова свідомість як частина людської свідомості може змінюватися лише під впливом зміни системи цінностей культури суспільства. Базові цінності – це фундаментальні уявлення індивіда про принципи побудови соціального світу. Вони виступають як основа орієнтації людини не лише в правовому середовищі,

але й в усіх сферах суспільного життя. Базові цінності – це життєві принципи, які індивід повинен наслідувати в усіх життєвих ситуаціях.

Акцентується, що дослідження ціннісних основ правової свідомості українського суспільства слід розпочинати з витоків, під впливом яких виникла і розвивалась українська національна свідомість із застосуванням історичного методу до аналізу правової свідомості. На процес формування цінностей правової свідомості українського суспільства мали сутнісний вплив: багатівікова бездержавність, тобто відсутність нагоди здобувати досвід влади, бути на рівні у стосунках з іншими державами; розчленування української території та включення її частин у різні держави з різними культурами, правовими системами; багатівікове гноблення провідної верстви України – національної правової еліти.

Сучасна трансформація українського суспільства вимагає формування нової системи правових цінностей та норм правової поведінки. Але світоглядною базою цього складного процесу є правові традиції минулого, які містять у собі відповідний правовий досвід. Зі зміною пріоритетів суспільного розвитку домінуюча до цього права свідомість починає зазнавати певних змін, які однак не відбуваються швидко та автоматично, оскільки зачіпають глибоко вкорінені правові уявлення, цінності, установки, традиції.

Слід наголосити на тому, що цінності набувають соціального змісту, реалізуються і впливають на свідомість і поведінку людей лише в тому випадку, коли глибоко усвідомлюються і сприймаються ними як ціннісні орієнтації. Інакше нереалізована цінність існує сама по собі незалежно від індивідуальної свідомості, як ідеальна категорія, що служить одним із джерел різного роду протиріч між суспільними й індивідуальними цінностями, між свідомістю і практичною поведінкою людини [5; с. 10].

Кожна особа залучається до системи правових відносин та цінностей даного суспільства, що склалися історично. На підставі існуючих традицій у особи формується власна система цінностей, відповідний рівень правової культури та правової свідомості. Вона, з одного боку, або сліпо дотримується існуючих правових норм, всупереч власної системи цінностей, так званий конформізм, а з другого – правовий нігілізм, тобто повне ігнорування вимог закону, цінностей права, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій, у результаті чого, право втрачає одну з основних своїх функцій – функцію соціально-правового регулювання суспільних відносин.

Встановлено, що основною причиною виникнення і поширення правового нігілізму в Україні є деформація правосвідомості, яка являє собою негативне соціально-правове явище, виникненню якого передують історичні, соціально-економічні, політичні та інші причини і яке виявляється у викривлених поглядах, ідеях, переконаннях носіїв правосвідомості про цінність права та його роль у суспільному житті, законність, правопорядок. Серед інших соціальних причин поширення правового нігілізму найбільше на його розповсюдження впливають порушення прав і свобод людини, а також неможливість реалізації гарантованих Конституцією та законами України прав громадян [4; с. 13].

Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати, що в умовах сучасної України аксіологічне вивчення права має важливе наукове, практичне й ідеологічне значення. Воно дозволяє встановити не лише матеріально-економічні і соціально-класові основи й обумовленості права, не лише об'єктивні властивості його нормативності, його інституційні зв'язки, але і його духовні аспекти, ідеали, які у ньому віддзеркалюються.

Без ціннісного підходу неможливо виявити роль права в загальнолюдському соціальному й культурному прогресі, зрозуміти прояви спадкоємності в праві, зв'язок між правом й іншими соціальними регуляторами життя суспільства. Без нього у тіні залишаються перетворююча роль людської свідомості у сфері права, власне людські, особистісні аспекти права.

Використані джерела:

1. Бандурка О. Істина як загальнолюдська та правова цінність // Право України. – № 2. – 2010. – С. 88.
2. Кондрашов В. А. Новейший философский словарь / В. А. Кондрашов, Д. А. Чекалов, В. Н. Копопулина; под общ. ред. А. П. Ярещенко – 2-е. изд. – Ростов-н/Д.: Фенікс, 2006. – 672 с. – (Словари).
3. Львова О. Л. Ціннісні орієнтації у праві як фактор утвердження принципу верховенства права // Правова держава. – Випуск 18. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 630 с.
4. Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект: автореф. ... дис. канд. юр. наук. – К., 2010.
5. Патерило І. В. Право як ціннісна категорія: автореф. ... дис. канд. юр. наук. – К., 2006.
6. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей // Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: зб. нормативних актів України / уклад.: Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2007. – С. 6-7.

Билан Н. В. Ценностные основы правового сознания украинского общества.

В статье рассматриваются теоретические и эмпирические проблемы и механизм формирования ценностных основ правового сознания, исследуются ценностные основы украинского правового сознания, их природа и место, в ряду других социальных феноменов.

Ключевые слова: *ценность, правовые ценности, правовое сознание.*

Bilan N. V. Valued bases of legal consciousness of Ukrainian society.

Theoretical and empiric problems and mechanism of forming of the valued bases of legal consciousness are examined in the article, the valued bases of Ukrainian legal consciousness, their nature and place, are probed, among other social phenomena.

Keywords: *value, legal values, legal consciousness.*

Глуценко К. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

В статті розглядається поняття, ознаки та зміст правового виховання особистості. Визначаються основні складові правового виховання, його мета та завдання як одного з важливих факторів формування правової культури і правосвідомості.

Ключові слова: *правове виховання, правове навчання, правова культура, правосвідомість.*

Процес державотворення органічно пов'язаний з утвердженням нової системи духовних цінностей, серед яких найвищою є людина, її права, індивідуальна свобода